

PORADNIK BIBLIOTEKARZA

Nr 2

Luty — 1953

Rok V

Zbigniew Landau

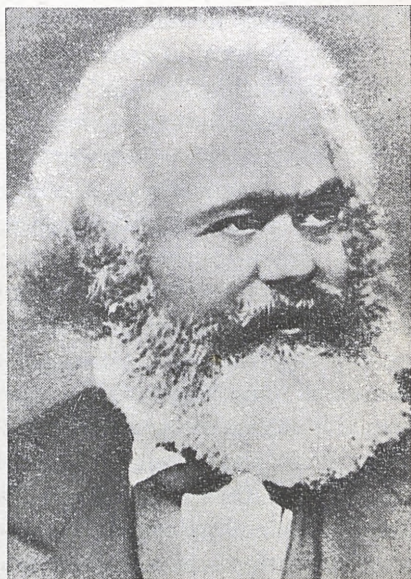
KAROL MARKS

w siedemdziesiątą rocznicę śmierci 14.III.1883 — 14.III.1953

„Kommuniści uważają za niegodne ukrywanie swych poglądów i zamiarów. Cświadczaą oni otwarcie, że cele ich mogą być osiągnięte jedynie przez obalenie przemocą całego dotychczasowego ustroju społecznego.

Marks K., Engels F.
„Manifest Komunistyczny“

14 marca 1883 roku zmarł w Londynie Karol Marks. Od dnia tego minęło już siedemdziesiąt lat. Jakie są powody, że po siedemdziesięciu latach od dnia śmierci Marksa nazwisko jego jest bardziej znane, niż w czasach kiedy żył, że jego prace są coraz szerzej studiowane. Wynika to z tego, że Marks wraz ze swym przyjacielem Fryderykiem Engelsem — jak pisze Lenin — „wpoili w klasę robotniczą wiarę w swe siły i świadomość klasową i na miejscu marzeń po-

stawili naukę“. Wynika to również z tego, że Marks poświęcił swoje życie walce o interesy rozwijającej się w tym okresie klasy robotniczej, wyrzekając się poklasku i materialnych korzyści jakie mógł zyskać w służbie burżuazji.

Karol Marks stworzył podstawy teorii naukowego socjalizmu (którą od jego nazwiska nazywamy również marksizmem). Krótkie omówienie dorobku Marksa na tym polu podane jest we wstępie do bibliografii. Czytelników pragnących zapoznać się z systemem poglądów Marksa odsyłamy również do pracy W. Lenina *Karol Marks*.

Marks, będąc jednym z najwybitniejszych umysłów swojej epoki, nie ograniczył się, jak wielu współczesnych mu myślicieli, jedynie do stworzenia teorii, lecz również brał czynny udział w walce o wprowadzenie jej w życie. W r. 1847 Marks razem z Engelsem wstąpił do tajnego stowarzyszenia „Związek Komunistów“. Na zlecenie tego Związku napisali oni *Manifest komunistyczny*. W Manifestie zawarli podstawowe założenia naukowego socjalizmu i wykazali, że proletariatus to jedyna klasa, która jest w mocy obalić kapitalizm i zbudować komunizm. W okresie rewolucji 1848 r. Marks był redaktorem lewicowej *Nowej Gazety Reńskiej*. W 1864 r. założył Pierwszą Międzynarodówkę, mającą na celu zjednoczenie grup robotniczych z różnych krajów. Marks — jak mówił Lenin — był duszą Międzynarodówki, pisał odezwy, manifesty. Najważniejsze dokumenty Międzynarodówki wyszły spod jego pióra. W Międzynarodówce walczył bezustannie z różnymi nieproletariackimi kierunkami, które, w wypadku opanowania przez nie Międzynarodówki, groziły przekształceniem jej w organizację walczącą nie o obalenie kapitalizmu w drodze rewolucyjnej, lecz o pewne drobne ustępstwa ze strony burżuazji (np. o krótszy dzień pracy, lepsze warunki sanitarne itp.). W 1871 r., w okresie walk Komuny Paryskiej — pierwszej na świecie próby wprowadzenia władzy proletariatus — Marks stanął zdecydowanie po jej stronie, pisał i ogłaszał odezwy w sprawie wojny domowej we Francji. Do końca swego życia, obok pracy naukowej nad wykończeniem jednego z najwybitniejszych dzieł myśli ludzkiej *Kapitału*, brał udział w ruchu robotniczym, utrzymywał

stosunki osobiste i listowne z przywódcami ruchu robotniczego w różnych krajach.

Omówienie pracy naukowej i działalności politycznej Marksa nie daje jeszcze pełnego obrazu jego postaci. Marks to nie tylko wybitny naukowiec, płomienny rewolucjonista, twórca nowej nauki — marksizmu, lecz również wspaniały przykład nowego typu człowieka. U Marksa nie ma rozbieżności między słowami, a działalnością polityczną i życiem osobistym. Nie uznawał on w swym życiu kompromisów. Walczył zdecydowanie o swoje poglądy i ideały, pomimo, że prześladowały go kapitalistyczne rządy, prace jego przemilczała lub fałszowała prasa burżuazyjna, pomimo, iż często nie miał środków na utrzymanie najbliższej rodziny. Marks realizował zawsze dumne słowa Dantego — „idź swoją drogą, a ludzie niech mówią, co chcą“.

Postać Marksa wspaniale charakteryzują jego odpowiedzi na pytania zawarte w ankiecie, opracowanej i przeprowadzonej przez jego córki. Pytanie: Twoja ulubiona cnota? Odpowiedź Marksa — prostota; twoje pojęcie szczęścia? — walka; wada, której brzydzisz się najbardziej? — służalczość; wada, którą najłatwiej wybaczasz? — łatwowierność; twoja ulubiona maksyma? — „Nic co ludzkie nie jest mi obce“; główny rys twego charakteru? — skoncentrowanie się na jednym celu itp. Dowodem słuszności do ostatniej odpowiedzi może być fakt, że nad największym swym dziełem *Kapitał* Marks pracował kilkadziesiąt lat po 8 — 10 godzin dziennie, że przeczytał specjalnie do tej pracy ponad 1500 książek, że, w celu zebrania materiału ilustrującego zagadnienie stosunków rolnych, uczył się języka rosyjskiego itd. Marks był bardzo wymagający jeśli chodzi o poziom własnych prac, jak i prac innych ludzi. Nie znosił frazesowiczostwa. Wilhelm Liebknecht pisze we wspomnieniach o nim „Frazesowicze byli mu wstrętni i biada temu, kto lubował się we frazesach. Dla takich ludzi nie miał litości“.

Dla bibliotekarzy szczególnie interesujący może być stosunek Marksa do książek. W przytoczonej ankiecie — na pytanie: Twoje ulubione zajęcie? odpowiedź brzmiała — grzebanie się w książkach. Tak też było. Marks znał na pamięć wiele

utworów poetów niemieckich — Heinego i Goethego, czytywał po grecku Ajschylosa, po angielsku Szekspira. Za czołowych powieściopisarzy uważał Cerwantesa, Balzaka i Diderota. Ze współczesnych powieściopisarzy podobał mu się najbardziej Paul de Kock, A. Dumas (ojciec), Walter Scott. W pracach swych Marks wielokrotnie cytuje myśli i wypowiedzi różnych poetów i powieściopisarzy jako ilustrację do swych naukowych wywodów.

*

*

*

Karol Marks stworzył podstawy nowej nauki — marksizmu. Trudno tutaj omówić, a chociażby nawet wyliczyć najważniejsze teoretyczne odkrycia i osiągnięcia Marksa, dlatego też zatrzymamy się na kilku tylko najbardziej podstawowych.

Marks odkrył i przeanalizował podstawowe prawa jakie rządzą zarówno rozwojem przyrody jak i społeczeństwa. Szczególnie dokładnie przeanalizował prawa rządzące powstawaniem, rozwojem i upadkiem kapitalizmu, wskazał na to, że kapitalizm tak jak i każdy inny ustrój społeczno-ekonomiczny musi przeminąć i opierając się na wynikach swoich badań uzasadnił, że ustrój kapitalistyczny zostanie zwyciężony i zastąpiony przez ustrój komunistyczny.

Równocześnie wskazał, że kapitalizm sam nie upadnie i że dla przyspieszenia jego upadku konieczne jest wywołanie rewolucji, która możliwa jest tylko w wypadku uprzedniego uświadomienia i zorganizowania klasy robotniczej w skali międzynarodowej. Przygotowując klasę robotniczą do rewolucyjnego obalenia kapitalizmu, stworzył podstawy taktyki walki klasowej proletariatu.

„Wychodząc z faktu istnienia nieprzejeđnanych interesów klasowych proletariatu i burżuazji, z analizy historycznej misji proletariatu jako grabarza kapitalizmu i twórcy nowego, komunistycznego społeczeństwa, Marks wysunął myśl o dyktaturze jako o orężu rewolucyjnego przekształcenia kapitalizmu w socjalizm...“¹⁾ Marks wiele miejsca poświęcił w swych pra-

¹⁾ Kratkij filiosifskij słowar. B. m. 1951 Sospolitisdat s. 253.

cach teorii klas i walce klasowej, jako motorowi rozwoju społeczeństwa. W *Manifestie Komunistycznym* pisał: „Historia wszelkiego społeczeństwa dotychczasowego (z wyjątkiem wspólnoty pierwotnej), jest historią walk klasowych“.

Najwspanialszym rozwinięciem teorii Marksa jest stworzona przez niego nauka ekonomiczna, w której między innymi objaśnił na czym polega wyzysk kapitalistyczny. Kapitalista zatrudniający robotników nie płaci im równowartości tego co oni wytworzyli, lecz tylko pewną, z reguły jak najmniejszą część tej wartości, resztę zabiera dla siebie — dzięki czemu nie pracując bogaci się. Marks wykazał również, że bezrobocie jest w warunkach kapitalizmu koniecznością, gdyż leży ono w interesie kapitalisty, pozwalając mu na zatrudnianie robotników na coraz gorszych warunkach (za mniejszą płacę, na większą ilość godzin itd.).

Podstawy naukowego socjalizmu stworzone przez Marksa i Engelsa w okresie kapitalizmu wolnokonkurencyjnego zostały następnie rozwinięte przez Włodzimierza Lenina i Józefa Stalina i dostosowane do warunków epoki imperializmu i rewolucji proletariackich. Dlatego też dziś mówimy o marksizmie-leninizmie.

Wy b ó r p r a c o K a r o l u M a r k s i e

1. LENIN W. I. *Karol Marks*. W-wa 1949 KiW s. 36. (Praca zamieszczona jest również w: LENIN W. I. *Marks, Engels, Marksizm*. W-wa 1949 KiW s. 7—39).

Jest to odbitka artykułu napisanego przez Lenina w r. 1914 dla słownika encyklopedycznego. W artykule zamieszczony jest krótki życiorys Marksa, a następnie przedstawione są podstawowe zasady marksizmu. Lenin stwierdza, że „Marks kontynuował i genialnie doprowadził do szczytu trzy główne prądy ideowe XIX w., należące do najbardziej postępowych krajów ludzkości: klasyczną filozofię niemiecką, klasyczną angielską ekonomię polityczną i francuski socjalizm“. Następnie omawia kolejno materializm filozoficzny, dialektykę, materialistyczne pojmowanie dziejów, a między innymi i walkę klas, nauki ekonomiczne Marksa (wartość, wartość dodatkową) oraz socjalizm i taktykę walki klasowej proletariatu. Praca nadaje się dla czytelników zorientowanych w założeniach marksizmu-leninizmu. Natomiast z części biograficznej może korzystać każdy czytelnik.

2. *Karol Marks*. Kalendarz robotniczy na rok 1951. W-wa 1950 KiW s. 75—78.

Jest to bardzo popularne opracowanie życiorysu Karola Marksa. W artykule tym między innymi podkreślono, że Marks niejednokrotnie występował w obronie praw narodu polskiego do niepodległego bytu. Na przykład w okresie rewolucji 1848 r. walczył on o to, aby rewolucja niemiecka przyniosła wolność uciskanym narodom, a w tym polskiemu. Po powstaniu styczniowym 1863 r. Marks i Engels zwołali w Londynie w r. 1864 zebranie robotnicze dla wyrażenia sympatii i solidarności z powstaniem w Polsce. Artykuł ten można polecić nawet najmniej wyrobionym czytelnikom.

3. KATZ H. *Socjalizm naukowy i jego twórcy w dobie Wiosny Ludów*. W-wa 1950 PIW s. 113, 2 nlb.

Praca ta wykracza poza zakres życiorysu Karola Marksa. Podstawowym jej zadaniem — zgodnie ze słowami autora — jest wykazanie związku między ukształtowaniem się socjalizmu naukowego, a rewolucyjnymi wydarzeniami roku 1848. W pierwszej części pracy autor omawia sytuację rewolucyjną i powstanie socjalizmu naukowego w latach czterdziestych XIX wieku, w drugiej zajmuje się rozwojem socjalizmu naukowego w okresie rewolucji i kontrrewolucji lat 1848—1850. Praca napisana jest przystępnie. Ze względu jednak na to, że dotyczy tylko bardzo krótkiego okresu czasu i dość specjalnego zagadnienia należy doradzać ją czytelnikom bardziej wyrobionym.

4. LAFARGUE P., LIEBKNECHT W. *Wspomnienia o Marksie*. W-wa 1949 KiW s. 72.

Wspomnienia Lafargue'a i Liebknechta zawierają dużo ciekawego i interesującego materiału do poznania osobistego życia Marksa. Wiele miejsca poświęcili autorzy wspomnieniom przyjaźni Marksa z Engelsem, stosunkowi Marksa do rodziny itp. Oba wspomnienia napisane są bardzo łatwo, można je czytać bez żadnego teoretycznego przygotowania. Książka jest częścią składową pracy zbiorowej omówionej w punkcie 6.

5. MEHRING F. *Karol Marks*. Historia jego życia. W-wa 1950 KiW s. 534, 4 nlb.

Książka jednego z najwybitniejszych historyków niemieckiego ruchu robotniczego Franciszka Mehringa „...to książka, która uczy kochać Marksa, to książka, która prowadzi nas po drogach jego myśli, to książka, która czyni go nam bliskim jako człowieka, jako myśliciela, jako bojow-

nika, jako naszego nauczyciela" — pisze w słowie wstępnym Roman Werfel. Praca ta jest jedną z najobszerniejszych biografii Marksa. Wiele miejsca poświęcono w niej jego życiu osobistemu. Pomimo wielu zalet książki, należy stwierdzić, że autor niektóre problemy oświetla niezgodnie z prawdą historyczną. Problemy te krytycznie zostały omówione we wstępie. Praca nadaje się dla czytelników wyrobionych.

6. *O Karolu Marksie*. Zbiór wspomnień i artykułów. W-wa 1950 KiW s. 242.

Jest to zbiór wspomnień o Marksie. Książkę rozpoczyna przemówienie Lenina z okazji odsłonięcia pomnika Marksa i Engelsa oraz przemówienie Engelsa nad grobem Marksa. Następnie zamieszczone są wspomnienia przyjaciół i uczniów Marksa (między innymi P. Lafargue'a, W. Liebknechta i A. Bebla), wypowiedzi Engelsa o Marksie i marksizmie. Dalej jest dział zatytułowany — „Żona i córka o Marksie“ (gdzie podana jest również cytowana w artykule ankieta) oraz przedmowa Marksa do „Przyczynku do krytyki ekonomii politycznej“. Na końcu zamieszczono daty dotyczące życia Marksa oraz skorowidz nazwisk. Zbiór zawiera w zasadzie prace łatwe (szczególnie w części „Przyjaciele i uczniowie o Marksie“ i „Żona i córka o Marksie“). Pracę polecać można czytelnikom niewyrobionym.

Prace Marksa wydane w języku polskim
Zbiory prac różnej treści.

1. MARKS K., ENGELS F. *Dzieła wybrane w dwóch tomach*. W-wa 1949 KiW t. 1 s. 644, t. 2 s. 565.

2. MARKS K., ENGELS F. *Listy wybrane*. W-wa 1951 KiW s. 687.

3. MARKS K. *Listy do Kugelmanna*. W-wa 1950 KiW s. 157, 2 nlb.

Prace taktyczne.

4. MARKS K., ENGELS F. *Manifest komunistyczny*. W-wa 1949 KiW s. 78.

5. MARKS K. *Krytyka programu Gotajskiego*. W-wa 1949 KiW s. 56.

Prace filozoficzne.

6. MARKS K., ENGELS F. *O materializmie historycznym*. Wybór artykułów, fragmentów i listów. W-wa 1949 KiW s. 64.

7. MARKS K., ENGELS F. *Wybrane pisma filozoficzne 1844 — 1846*. W-wa 1950 KiW s. 134, 1 nlb.

Prace ekonomiczne .

8. MARKS K. *Kapitał*. Krytyka ekonomii politycznej. Tom I księga I. Proces wytwarzania kapitału. W-wa 1951 KiW s. 854.

9. MARKS K. *Nędza filozofii*. Odpowiedź na „Filozofię nędzy“ p. Proudhona. W-wa 1949 KiW s. 210.

10. MARKS K. *Płaca, cena, zysk*. W-wa 1949 KiW s. 76.

11. MARKS K. *Praca najemna i kapitał*. W-wa 1948 „Książka“ s. 51, 1 nlb.

Prace historyczne

12. MARKS K. *18 brumaire'a Ludwika Bonaparte*. W-wa 1949 KiW s. 176.

13. MARKS K. *Walki klasowe we Francji od 1848 do 1850*. W-wa 1949 KiW s. 152.

14. MARKS K. *Wojna domowa we Francji*. W-wa 1949 KiW s. 87.

Omówienie wszystkich wyżej wymienionych prac (za wyjątkiem pozycji drugiej) dokonane zostało w katalogu Sp. Wyd. Książka i Wiedza p. tyt. *Marksizm-leninizm*. Maj 1951 r. s. 3—8, wobec czego nie podajemy ich w „Poradniku Bibliotekarza“.

Bronisław Liżewski

POGLĄDOWE FORMY PRACY Z CZYTELNIKIEM

GAZETKA ŚCIENNA

Dość szeroko stosowaną, ale nie zawsze jeszcze udaną formą w bibliotekach są gazetki ścienn e. Gazetka, bardzo pożądana w każdej bibliotece, daje możliwość popularyzowania i wyjaśniania zachodzących wydarzeń w życiu politycz-

nym, gospodarczym i społecznym, wiążąc zagadnienia ogólne z życiem środowiska i jego sprawami oraz zagadnieniami czytelnictwa i książki. Gazetka w bibliotece, redagowana przez aktyw czytelniczy, daje możność wypowiedzenia się czytelnikom, zacieśnia więź między nimi, środowiskiem a biblioteką.

Niestety często spotykanym błędem przy sporządzaniu gazetki jest bardzo formalne ich ujęcie, przejawiające się w podaniu w gazetce ogólnych artykułów okolicznościowych, wyciętych z prasy, z pominięciem zagadnień istotnych dla środowiska i, co najważniejsze, z pominięciem spraw czytelnictwa i biblioteki.

Tego rodzaju łatwizna odbija się również na estetycznym wyglądzie gazetki. Wycinki z gazet, nie zawsze starannie nalepione, nie są ani zachęcające, ani dostatecznie czytelne, ani też estetyczne.

Gazetki wykonywane są przeważnie na arkuszu papieru, na którym pod tytułem gazetki, wśród ozdobników zamieszczone są artykuły. Bardzo często gazetki, zawierając niewiele treści, uderzają przesadną ilością elementów dekoracyjnych, wśród których zupełnie ginie najważniejsza treściowa część gazetki. I to jest drugą cechą formalistycznego opracowywania gazetek.

Szata graficzna gazetki winna być pomyślana tak, by przyciągała uwagę czytelnika swoim wyglądem estetycznym, a nie krzykliwymi barwami lub zbędnymi, wypełniającymi całą powierzchnię, ornamentami. Spokojny, z umiarem zastosowany rysunek winien tworzyć ramę dla właściwego materiału, na którym skupi się uwaga czytelnika, to jest na treści artykułu.

Aby uniknąć wykonywania pewnych prac, systematycznie powtarzających się przy sporządzaniu gazetek, można obmyśleć pewien stały układ gazetki. Dobrze jest przeznaczyć na nią tablicę, na której sporządzimy stałą dekorację gazetki. Dzięki temu uzyskamy więcej czasu na przemyślenie ich treści. Wpływie to również na regularniejszą jej zmianę.

Układ gazetki musi być prosty i przejrzysty. Czytelnik nie może gubić się wśród licznych artykułów i nie powinien mieć trudności w ich odczytaniu.

Kolejność artykułów dyktowana winna być ważnością poruszanych w nich zagadnień. Przy dość dużej ilości artykułów, wiadomości, informacji dobrze jest zgrupować je w pewne działy np. w dziale „o książkach“ możemy zamieścić informacje biblioteki o nadeszłych nowościach, wypowiedź czytelnika na temat przeczytanej książki, zapowiedź wieczoru dyskusyjnego, uwagi o odbytym już wieczorze dyskusyjnym nad książką itp.

Przy stosowaniu działów w gazetce wskazanym jest przeznaczenie dla nich stałych miejsc tak, aby czytelnik łatwo znalazł interesujące go wiadomości. Nazwy działów, tytuły artykułów wypiszemy większymi, zwracającymi uwagę literami. Teksty artykułów wykonamy odręcznie lub na maszynie. Ważniejsze zdania w tekście (czasem może zająć potrzeba zwrócenia na coś szczególnej uwagi) możemy podkreślić, wypisać większymi literami lub innym kolorem.

W układzie działów i artykułów stosujemy prostokątne, pionowe kolumny.

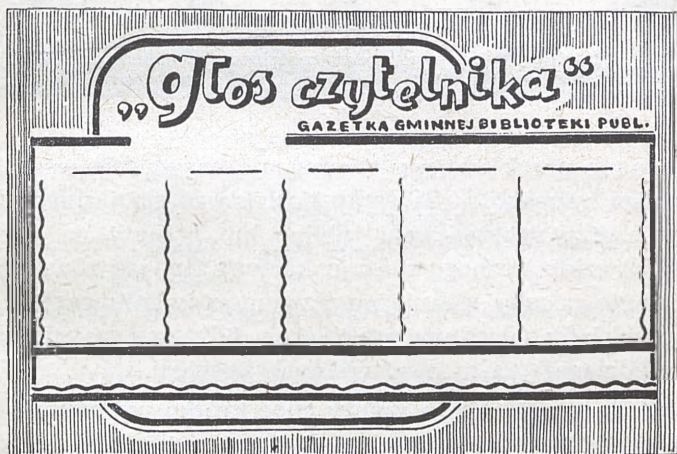
Wykonanie gazetki uzależnione jest w znacznej mierze od materiału, którym dysponujemy. Technicznie robimy to w sposób następujący:

Na drewnianą ramę napinamy papier falisty (gładką stroną na zewnątrz) i obciążamy całość płótnem, np. szarym, przybijając go od spodu ramy. Otrzymaną płaszczyznę dzielimy w następujący sposób: u góry malujemy czytelnie ozdobny tytuł gazetki (zamiast pisać „gazetka ścienna“ — jak to się często spotyka — lepiej jest ustalić jakiś bliższy, określony tytuł); miejsce pod tytułem, przeznaczone na artykuły dzielimy na pionowe kolumny, pozostawiając pod nimi — wzdłuż wszystkich kolumn — kilkucentymetrowy pas poziomy. Podział na kolumny zaznaczamy (niekoniecznie) namalowanymi wąskimi pasami, wężykami lub tp. Całość zamykamy ramką lub szlakiem.

Przy malowaniu stosujemy dwa lub trzy zharmonizowane kolory. W tytule możemy jako jeden z kolorów wprowadzić biały, wiążąc w ten sposób tytuł z białymi płaszczyznami karetek, na których wypisane będą artykuły. Kartki z tekstem powinny być nieco mniejsze od zaznaczonych na tablicy kolumn. Napinamy je na tablicę przy pomocy szpilek. Na zarezerwowanym pasie u dołu przypinamy (wypisane dość dużymi literami na pasku papieru) aktualne, mobilizujące hasło, wiążące się z treścią gazetki. Tytuły działów mogą być wymalowane na stałe nad kolumnami — co zobowiązuje do systematycznego zapełniania przeznaczonego na nie miejsca. Można też wypisać je na paskach i napiąć nad artykułami, co zapewni większą swobodę.

U dołu gazetki lub przy tytule wypiszemy kto ją wydaje. W części dekoracyjnej można zamieścić emblemat, a także zarezerwować miejsce na kartkę z numerem i datą gazetki.

(przykład gazetki)

W braku płótna, można sporządzić gazetkę napinając papier falisty na zewnątrz (w napiętym podwójnym papierze gładkimi stronami do siebie mocniej tkwią szpilki). Ponieważ

falista powierzchnia nastarczy trudności w malowaniu — tytuł gazetki wypiszemy na pasie papieru. Podobnie postąpimy z elementami dekoracyjnymi, wycinając je z kartonu. Wszystkie części, z jakich składać się będzie gazetka, napinać będziemy szpilkami. Stałe elementy dekoracyjne możemy nalepiać.

Przy sporządzaniu gazetek, metodą napinania wszystkich elementów, możemy wprowadzić pewne zmiany w ich układzie, co niewątpliwie wpłynie na ich atrakcyjność.

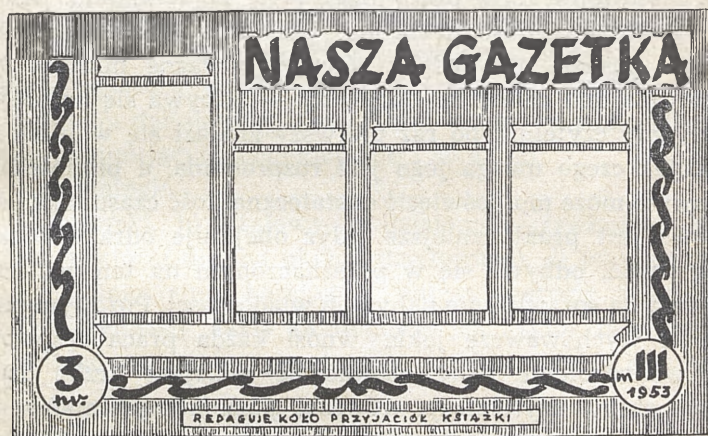

Podane przykłady nie wyczerpują oczywiście wszystkich możliwości i sposobów. Możemy posługiwać się i innymi materiałami przy sporządzaniu tablicy lub gabloty na gazetkę, jak dykta, szkło, różnego rodzaju kartony itp. jak również stosować inne sposoby techniczne przy montowaniu gazetki. Podane przykłady są jednak praktyczne, gdyż nie są trudne, ani też nie pociągają za sobą specjalnych kosztów.

Mówiąc o gazetkach należy choć krótko wspomnieć o foto-gazetkach. Foto-gazetka różni się tym od zwykłej, że dysponujemy w niej przede wszystkim materiałem ilustracyjnym (fotografiami), przy pomocy którego zapoznajemy czytelnika z pewnym zagadnieniem, jakiemu gazetka jest poświęcona. Wykonując foto-gazetkę należy wyraźnie określić jej tema-

tykę, co się wyrazi w odpowiednim napisie, w krótkim tekście, wprowadzającym czytelnika w zagadnienie, które przedstawiamy posługując się zdjęciami. Zdjęcia muszą być wyraźne. Obok każdego z nich umieścimy krótki tekst objaśniający.

Format gazetki musi być dość duży. Najpraktyczniejszy jest format arkusza 70 × 100. Gazetkę wykonujemy układając ją podłużnie tzn. przyjmując za wysokość krótszą jej krawędź. Ustawiona inaczej uniemożliwia dostęp do niej kilku osobom równocześnie.

Gazetkę umieszczamy w miejscu widnym, licznie uczęszczanym, a równocześnie przestronnym, by zatrzymujący się przed nią nie tamowali ruchu. Gazetka powinna wisieć w stałym miejscu, aby czytelnicy przyzwyczaili się do niej i nie potrzebowali jej szukać.

Trzeba dbać o to, aby gazetka była zawsze aktualna, związana z życiem kraju, środowiska i biblioteki. Wprowadzenie do niej zdrowego humoru i satyry będzie czynnikiem przyciągającym czytelników.

LEKCJE BIBLIOTECZNE W BIBLIOTEKACH DLA DZIECI

Jednym z poważnych zadań biblioteki dla dzieci jest szkolenie czytelników. Ważne jest aby czytelnik umiał posługiwać się katalogami, oraz korzystać z encyklopedii, słowników, atla-

sów, książek popularno-naukowych, czasopism. Umiejętności te potrzebne są czytelnikom nie tylko w celu swobodnego poruszania się na terenie biblioteki dziecięcej czy młodzieżowej, ale również mają mu służyć w przyszłości do sprawnego korzystania z bibliotek dla dorosłych. Znaczenie posiadania tych umiejętności podkreślają szkolne programy nauczania, które obejmują część godzin lekcyjnych na tzw. wiedzę o książce.

Szkolenie czytelników, tak jak cała praca w bibliotece, odbywa się przez indywidualne oddziaływanie na czytelnika oraz przez stosowanie form pracy masowej z czytelnikiem. Szkolenie indywidualne jest niezbędne i ma duże znaczenie wychowawcze; posiada ono jednak również poważne minusy. Najczęściej ma ono charakter dorywczy — odbywa się najczęściej wtedy, gdy czytelnik po raz pierwszy znalazł się w bibliotece na skutek czego uwaga jego jest rozproszona, a bibliotekarka nie zawsze może mu poświęcić dostateczną ilość czasu. Szkolenie grupowe jest praktyczniejsze, gdyż obejmuje od razu większą liczbę dzieci, odbywa się w przeznaczonym na ten cel czasie i pozwala na sprawdzenie nabytych wiadomości. Poza tym ma te wartości wychowawcze jakie wnosi każda praca zespołowa. Grupowe szkolenie może obejmować mniejszą liczbę dzieci, jak np. aktyw czytelniczy, wówczas poziom czytelników najczęściej nie bywa wyrównany. Najlepiej przeprowadzać ćwiczenia z poszczególnymi klasami, w ramach współpracy ze szkołą.

Szkolenie czytelników, jak każda praca, musi być planowe i metodyczne. Kolejne etapy tego szkolenia obejmują:

- 1) Wycieczkę wprowadzającą do biblioteki.
- 2) Ćwiczenia z książką i katalogami dla klas młodszych.
- 3) Lekcje biblioteczne dla klas starszych:
 - a) rodzaje katalogów oraz łatwe, ogólne omówienie struktury książki,
 - b) lekcje tematyczne,
 - c) sporządzenie bibliografii na określony temat.

- Punkt a) może być rozbity na dwie oddzielne lekcje:
1. rodzaje katalogów, szukanie książek przy ich pomocy, omówienie karty tytułowej,
 2. struktura książki.

Omówimy tutaj lekcję, którą przeprowadza się zwykle z klasami V, VI i VII. Celem jej jest zapoznanie dzieci ze wszystkimi rodzajami katalogów, jakie znajdują się w bibliotece, z układem książek na półkach, ze strukturą książki.

Oto przykład planu lekcji:

I. Wprowadzenie — (wykorzystać wiadomości dzieci).

1) Rodzaje bibliotek (czytelnia lub wypożyczalnia). Omówienie biblioteki, na której terenie odbywa się ćwiczenie: publiczna, bezpłatna; regulamin — wolny dostęp do półek itp.

2) Układ książek (działy lub poziomy); układ w obrębie działów; sygnatura; dział popularno-naukowy — krótkie objaśnienie układu dziesiętnego (względnie innego) z podkreśleniem działów obejmujących encyklopedie i słowniki.

3) Katalogi:

a) autorski, b) tytułowy, c) działowy — (zwłaszcza w bibliotece, w której nie ma układu działowego), d) tematyczne.

Przy omawianiu katalogów należy zwrócić uwagę na wszystkie elementy karty katalogowej jak : tytuł, podtytuł itd. podkreślając znaczenie sygnatury — znaku miejsca książki na półce.

II. Ćwiczenie — wyszukiwanie przez dzieci w katalogach, a następnie odnajdywanie na półkach określonych książek.

III. Zapoznanie ze strukturą książki:

1) karta tytułowa:

a) autor (podać nazwisko autora, którego twórczość posiada określony charakter, np. Żabiński J., Bianki W. — książki o zwierzętach),

b) tytuł — podać tytuł mówiący o treści książki np.: *Wasiak Trubaczow i jego koledzy* — niezwiązany z treścią książki np. *Tajemnica uskrzydłonego serca* — zwodniczy np. *Europa* — Grabowskiego J.

c) podtytuł — np. Świrszczyńska A. *Arkona, gród Świętowita*,

- d) kolejność wydania (jako świadectwo poczytności książki),
 - e) opracowanie — np. Markowska i Milska,
 - f) ilustrator,
 - g) tłumacz,
 - h) adres wydawniczy — miejsce i rok wydania (nieaktualność starych książek np. z dziedziny techniki i przyrody), firma wydawnicza,
- 2) spis treści,
 - 3) indeks, przypisy, odsyłacze,
 - 4) ilustracje (fotografie, tablice),
 - 5) wstęp — wiadomości o autorze (np. Dickens K. *Dawid Cooperfield*, Neverly I. *Archipelag ludzi odzyskanych*), wiadomości o treści książki (np. Bobińska H. *Zemsta rodu Kabunauri*).
 - 6) posłowie,
 - 7) motto,
 - 8) dedykacja.

Przy punkcie 7 i 8 należy wykorzystać encyklopedie i słownik wyrazów obcych — dzieci znajdą w nich wytłumaczenie nieznanym im wyrazów.

IV. Podsumowanie przez dzieci zdobytych wiadomości — bardzo krótkie, w formie planu.

Do przeprowadzenia tej lekcji potrzebne są pomoce, które raz przygotowane, będą służyły przez dłuższy okres czasu.

Do objaśnienia karty katalogowej należy przygotować wielokrotnie powiększone wzory kart katalogu autorskiego i tytułowego (ta sama książka), oznaczając odrębnym kolorem sygnaturę.

Do przeprowadzenia ćwiczenia potrzebna jest odpowiednia ilość kart ćwiczebnych, zależna od ilości dzieci i od tego czy dzieci pracują pojedynczo czy po dwoje lub troje. Trudno przeprowadzić ćwiczenie z bardzo liczną klasą; wskazane jest podzielić ją na dwie grupy i z każdą z nich przeprowadzić oddzielnie ćwiczenie.

Przed przygotowaniem kartek wybieramy książki, zawierające przynajmniej jeden z elementów, wymienionych w punkcie III. Musimy książki wybierać w ten sposób, aby pierwsze litery nazwisk autorów lub pierwsze litery tytułów (jeśli odsyłamy do katalogu tytułowego) nie sąsiadowały ze sobą w alfabecie, bo w przeciwnym razie znajdują się w jednej klamrze lub w jednej kartotece. Musimy pamiętać, że przy jednej klamrze (kartotece, katalożku tematycznym) może pracować tylko jedna grupa dzieci. Na przykład źle obmyślimy ćwiczenie, jeśli jednocześnie z katalogu autorskiego wprowadzimy Bobińskiej H. „Pionierzy“ i Broniewskiej J. „Ogniwo“, bo w katalogu autorskim kartki te sąsiadują ze sobą. Natomiast mogą być poszukiwane w katalogu tytułów, o ile litery „O“ i „P“ nie są w jednej klamrze.

W razie potrzeby katalogi można rozdzielić, jak również oprócz katalogu autorskiego i tytułowego wprowadzić katalożki tematyczne i katalog działowy. Mając do dyspozycji np. katalog autorski i tytułowy podzielony na 8 części możemy obsłużyć 8 grup, a licząc po dwoje dzieci w grupie — 16 czytelników, lub 24 — licząc po troje dzieci w grupie. Resztę dzieci odsyłamy do katalożków zagadnieniowych wyraźnie zaznaczając, z którego katalogu mają korzystać (kartki w katalożku tematycznym muszą być ułożone alfabetycznie i mieć sygnaturę).

Kartki, które czytelnik otrzymuje na ćwiczeniach, muszą być pisane wyraźnie, najlepiej druczkiem i muszą być numerowane. Dzieci piszą odpowiedzi na swoich kartkach.

Przykłady kart ćwiczebnych:

a) układ kartki dla grupy, składającej się z 2 czytelników:

1. Weź katalog, w którym znajdziesz książkę „Wasiek Trubaczow i jego koledzy“.
- 1-2. Odszukaj tę książkę w katalogu. Zapisz jej autora, tytuł i sygnaturę.
2. Przynies książkę z półki.
1. Odnies katalog na miejsce.
- 1-2. Przejrzyj książkę i zapisz jej adres wydawniczy.

1-2. Zastanów się co dopomoże ci zorientować się szybko w treści książki.

b) układ kartki dla grupy składającej się z 3 czytelników.

1. Weź katalog, w którym znajdziesz książkę: Centkiewicz Cz. „Odarpi, syn Egigwy“.

1-2-3. Znajdź tę książkę w katalogu.

1-2-3. Zapisz jej autora, tytuł, sygnaturę.

2. Przynies książkę z półki.

3. Odnies katalog na miejsce.

1-2-3. Zapisz adres wydawniczy książki, przejrzyj ją.

1-2-3. Zorientuj się, co jest treścią tej książki (jak to robisz).

Przed rozdaniem kartek ćwiczebnych dzieci muszą podzielić się na grupy 2- lub 3-osobowe; każda grupa otrzymuje jedną kartkę z ćwiczeniem do wykonania. Dzieciom trzeba wyjaśnić, że cyfry na marginesie oznaczają czytelników, muszą więc ustalić, który w grupie jest pierwszy, drugi, trzeci. Pracę wykonują pojedynczo lub razem tak jak napisane są cyfry na marginesie.

Zebranie wiadomości przeprowadza się w kolejności wg. numeracji kartek; najlepiej numerację zaznaczać u góry czerwonym ołówkiem.

Przykłady książek zawierających elementy wymienione w punkcie III:

Żabiński J. Któż by przypuszczał. (autor, którego twórczość posiada określony charakter).

Osiejewa B. Wasiek Trubaczow i jego koledzy. (tytuł mówiący o treści książki).

Kassil L. Szwambrania. (tytuł nie mówiący o treści książki).

Grabowski J. Europa. (tytuł zwodniczy).

Świrszczyńska A. Arkona, gród Świętowita. (podtytuł).

Gajdar A. Timur i jego drużyna. (kolejność wydania).

Markowska W., Milska A. Baśnie i opowiadania. (opracowania).

Rybakow A. Kordzik. (tłumacz).

Goździkiewicz T. Fryckowe czasy. (ilustrator).

Rudnicka H. Płomień gorejący. (motto).

Grabowski J. Skrzydlate bractwo. (dedykacja).

Newerly I. Archipelag ludzi odzyskanych. (wstęp — wiadomości o autorze).

Wasilenko J. Artiomka w cyrku. (wstęp — wiadomość o treści).

Kownacka M. Tajemnica uskrzydlonego serca. (posłowie).

Centkiewicz Cz. Odarpi, syn Egigwy. (spis treści).

Sumiński M., Woysznis G. Żeglarskie zwycięstwo. (indeks, przypisy).

Kassil L., Polanowski M. Ulica młodszego syna. (ilustracje, fotografie).

Opracował Dział Bibliotek dla Dzieci i Młodzieży
Biblioteki Publicznej m. st. W-wy.

WŚRÓD KSIĄŻEK

BOBRUK ALBIN. *Matka i syn*, W-wa 1952 PIW s. 225.

Mniej więcej w połowie 1952 roku ukazała się na rynku księgarskim książka A. BOBRUKA zatytułowana *Matka i syn*. Jest to pamiętnik z serii „Wspomnienia robotników“ — praca nagrodzona I-szą nagrodą na konkursie Polskiego Radia i Państwowego Instytutu Wydawniczego w r. 1951 oraz Państwową Nagrodą III stopnia w Dziale Literatury w roku

1952. Autor jej, urodzony w 1911 roku, jest synem wyrobnika z nędznej wioski podlaskiej Międzyrzec. Książka zawiera jego wspomnienia od pierwszych chwil dzieciństwa, poprzez wszystkie lata głodu, nędzy, poniewierki i więzień w Polsce sanacyjnej, poprzez wydarzenia wojenne, pobyt w Związku Radziec-

kim, aż do powrotu do wyzwolonej ojczyzny i pierwszych lat pracy na ziemiach zachodnich, na odpowiedzialnym stanowisku I sekretarza Komitetu Powiatowego PPR.

Pamiętnik Bobruka należy do najcenniejszych pozycji w naszej współczesnej literaturze zarówno pod względem wartości politycznej jak i literackiej (artystycznej). Wartość polityczna polega na tym, że w przeciwieństwie do większości pamiętników robotników z okresu wojennego — nie tchnie pesymizmem, beznadziejnością, nie ogranicza się do tragicznych wspomnień nędzy, krzywdy, prześladowań, ale przepojony jest świadomością klasową, wyraża czynną postawę walki świadomego proletariusza, walki jaką pod kierownictwem Komunistycznej Partii Polski, prowadziła z sanacją polska klasa robotnicza.

Od 18 roku życia autor był aktywnym działaczem KZMP, następnie KPP. Cztery lata spędził w więzieniach-katowniach sanacyjnych. Po wybuchu wojny znalazł się na terenie ZSRR i dopiero tam, pracując na równi z ludźmi radzieckimi, poznał pracę wolną, szlachetną, pracę socjalistyczną. Postawa polityczna Bobruka w każdej sytuacji i w różnych warunkach jest jasna i wyraźna. Kiedy na terenie Związku Radzieckiego styka się z armią andersowską, od razu i bez wahań ocenia jej rolę i otwarcie występuje przeciwko jej zdradzieckiej polityce. Pracując na terenie ziem zachodnich, demaskuje zdradziecką rolę PSL-u i niektórych działaczy PPS-owskich. Końcowa część książki to obraz układu sił politycznych w Polsce w pierwszym okresie po wyzwoleniu, szczególnie na ziemiach zachodnich.

Na wartość artystyczną książki Bobruka składa się bogactwo treści oraz piękno i prostota języka. Przemawia ona do czytelnika szczerością, głębią uczuć i przeżyć, całym swym wielkim ładunkiem uczuciowym. Trudno oderwać się od książki i od bohaterów, tak bardzo żywych i prawdziwych.

Jedną z najpiękniejszych postaci w pamiętniku jest matka autora, wzruszający typ kobiety z ludu, która po tragicznej śmierci męża, nadludzkim wysiłkiem i poświęceniem wychowuje sama sześcioro dzieci. Przypomina nam ona bardzo bohaterkę *Matki GORKIEGO*.

Szczupłe ramy niniejszej informacji o książce nie pozwalają szerzej rozwinąć tematu, jak również choćby pokrótce zapoznać z całym bogactwem treści i postaci występujących w pamiętniku.

Słusznym i koniecznym jest jak najszersze upowszechnienie tej książki — dokumentu, o której Jerzy Andrzejewski we wstępie do niej mówi: „ta mądra, głęboko ludzka książka jest jednym z najbardziej wstrząsających oskarżeń ustroju i życia Polski przedwrześniowej, jakie zna nasza literatura“. Otwiera się tu szerokie pole dla działalności wychowawczej i propagandowej bibliotekarzy. Książka dostarcza bogatego materiału do wykorzystania w indywidualnych rozmowach z czytelnikiem oraz w organizowanych imprezach, wieczorach literackich, dyskusyjnych i recenzyjnych.

Przykładowo podajemy węzłowe tematy do wykorzystania w dyskusji nad tą książką.

1. Drogi rozwoju świadomości proletariackiej,
2. Rola Partii w kształtowaniu charakterów,
3. Postać matki,
4. Życie wsi polskiej w okresie międzywojennym.

Można również przeprowadzić dyskusję porównawczą nad książką BOBRUKA i RUDNICKIEGO *Stare i nowe*, lub NEVERLEGO *Pamiętka z Celulozy*.

Książka Bobruka była szeroko omawiana w prasie. W okresie od połowy maja do końca października 1952 roku ukazało się 19 recenzji — większość z nich w prasie codziennej (stołecznej i prowincjonalnej) i 4 obszerniejsze w czasopiśmie „Życie Literackie“ Nr 15 z dn. 20.VII.1952 r., „Nowa Kultura“ Nr 30 z dnia 27.VII.1952 r., „Twórczość“ Nr 8 z sierpnia 1952 r., „Przegląd Kulturalny“ Nr 3 z dn. 17—24.IX.1952 r., „Dziś i Jutro“ Nr 38 z dn. 21.IX.1952 r. I. R.

Z T E R E N U

Halina Brzóska

Na to żeby książka mogła być dobrze wykorzystana jako jeden ze środków socjalistycznego wychowania człowieka pracującego, powinno się ją jak najbardziej przybliżyć do czytelnika.

nika. W wykonaniu tego zadania na wsi duża rola przypada bibliotekom spółdzielni produkcyjnych.

Ostatnio, zwiedzając spółdzielnie produkcyjne, zainteresowałam się sprawą czytelnictwa na wsi. Oto parę przykładów:

Budzów, pow. Ząbkowice Śl. Duża wieś, 1880 rodzin, spółdzielnia przodująca pod względem gospodarczym. Zorganizowana w r. 1950. Biblioteczka składa się z 70 broszurek — nie zostały skatalogowane i nie są czytane. W planie na rok 1953 przewidziano zaangażowanie stałego kierownika świetlicy, który zajmie się założeniem własnej 1500 tomowej biblioteki. Ale to dopiero plan. Obecnie spółdzielcy, poza przewodniczącym oraz pracującą i uczącą się w mieście młodzieżą, nic nie czytają i nie korzystają z biblioteki gminnej.

Spółdzielnia produkcyjna w *Piotrkowicach pow. Trzebnica* posiada Dom Kultury, stałe kino, świetlicę i bibliotekę składającą się z 460 tomów. Książki wydaje 15-letni woźny, mimo, że Dom Kultury posiada etatowego kierownika. Ewidencja czytelników nie jest prowadzona, nie ma również kart książki i katalogu. Z biblioteki korzysta 56 osób. Najwięcej czyta 50-letnia Maria Adamus — członkini spółdzielni. Interesują ją książki historyczne, chciałaby się z nich dowiedzieć jak żyli przedtem ludzie. Ostatnio przeczytała Pana Tadeusza, Polskie Kwiaty — Tuwima oraz Stalina-Lenina. Jak widać zainteresowania ma różnorodne .

Książki rolnicze w ogóle nie są czytane. Biblioteką w *Piotrkowicach* nie interesuje się ani Powiatowa Biblioteka Publiczna w Trzebnicy, ani Powiatowy Zarząd Związku Samopomocy Chłopskiej.

Nie lepiej wygląda sprawa w *Milinie* chociaż biblioteką zajmuje się kierownik świetlicy, który jest na stałym etacie. Wskazówek ze Związku Samopomocy Chłopskiej i Powiatowej Biblioteki Publicznej we Wrocławiu również nie otrzymuje.

Spółdzielnia produkcyjna w *Teresinie, pow. Sochaczew* posiada bibliotekę 1600-tomową. Osiemset książek ofiarował Woj. Zarząd ZMP w Warszawie, 400 książek ekipa robotnicza

z Rembertowa, 400 książek pochodzi z dawnej biblioteki Koła Związku Walki Młodych w Teresinie. Biblioteką zajmuje się Koło ZMP. Książki nie są skatalogowane, nie prowadzi się ewidencji czytelników. Z biblioteki korzysta zaledwie 10 osób. Ale wśród nich są tacy zapaleni czytelnicy jak np. Natalia Łopacińska, lat 48, która po całodziennej pracy w polu znajduje czas na książki. Czytała utwory Sienkiewicza, Żeromskiego, Kraśzewskiego, Prusa, Orzeszkowej, Wasilewskiej, ostatnio przeczytała Makarenki — *Poemat pedagogiczny*, Nexö — *Czerwony Morten*, Hugo — *Nędznicy*, Szolochowa — *Cichy Don*. Jak widać doбира sobie arcydzieła literatury. Bogatym, jak na wiejskie stosunki, księgozbiorem w Teresinie nie zainteresował się ani Związek Samopomocy Chłopskiej, ani Powiatowa Biblioteka Publiczna w Sochaczewie, ani Powiatowy Zarząd ZMP. Szesnastoletnia bibliotekarka, Maria Kuśmider nie może sama sobie dać rady, zwłaszcza, że pracuje zarobkowo i jest cały dzień zajęta.

Rolniczy zespół spółdzielczy „Zgoda“ w Oleśnie ma małą bibliotekę — 200 tomów, ale prowadzona jest wzorowo. ZMP-owcom, którzy wzięli ją pod opiekę, fachowych rad udziela bibliotekarka z gminy Gronowo.

Czytelnictwo jest sprawą ważną — powinien się nią zainteresować przede wszystkim Zarząd Spółdzielni. O ile w danej spółdzielni nie ma płatnego kierownika świetlicy, któryby się zajął biblioteką, można zainteresować tą pracą przedszkolankę, kierowniczkę żłobka, księgowego lub kogoś z uświadomionych spółdzielców.

Pomocy fachowej powinien udzielać Związek Samopomocy Chłopskiej, Powiatowy Zarząd ZSch, Wydział Polityczny POM, Powiatowa lub Gminna Biblioteka Publiczna. Sprawa czytelnictwa w spółdzielniach produkcyjnych — to zagadnienie palące zwłaszcza, że ludzie chcą czytać i to czytać dobre książki. Wiele bibliotek w spółdzielniach produkcyjnych posiada księgozbiory ofiarowywane przez ekipy robotnicze — dobór książek jest przypadkowy. Trzeba te księgozbiory przejrzeć, uzupełnić, uporządkować i książkę w sposób właściwy uprzystępnąć czytelnikowi. Należałoby szczególnie zachęcić członków spół-

dzielni produkcyjnych do czytania książek fachowych, bo jak stwierdziłam — te są najmniej czytane. A przecież mogą one być wielką pomocą przy prowadzeniu zespołowej gospodarki.

OD REDAKCJI

Uwagi zebrane przez kol. Brzóska nabierają szczególnego znaczenia w zestawieniu z postanowieniami ostatniej konferencji, poświęconej zagadnieniom bibliotek i czytelnictwa na wsi, która odbyła się w dniach 15 i 16 listopada ub. roku. Na konferencji tej wyraźnie postawiono przed bibliotekami gminnymi i powiatowymi zadanie objęcia fachową opieką już istniejących bibliotek przy spółdzielniach produkcyjnych, zakładania punktów bibliotecznych sieci państwowej w tych, które nie posiadają jeszcze żadnych księgozbiorów oraz zorganizowania szerokiego instruktażu w zakresie prowadzenia biblioteki, pracy z czytelnikiem oraz propagandy książki i czytelnictwa. Uwagi kol. Brzóska są alarmującym sygnałem, że biblioteki gminne i powiatowe nie wykonują tych zadań należycie.

KOMUNIKATY

Referat Wydawniczy ZBiAP, Warszawa, Koszykowa 26 zawiadamia, iż w najbliższym czasie ukażą się następujące broszury:

J. GRYCZ i E. KURDYBACHA — *Bibliografia w teorii i praktyce oraz wykaz ważniejszych bibliografii i dzieł pomocniczych* — cena zł 17.40

W. BIEŃKOWSKI — *O pseudo-nauce bibliologii i najpilniejszych zadaniach bibliografii* — cena zł 5.50

M. DAWIDCZYŃSKA — *Bibliotekarze przy pracy* — cena zł 6.—

* * *

Administracja Wydawnictw ZBiAP przyjmuje zamówienia na prenumeratę czasopism, która w r. 1953 wynosić będzie rocznie:

Poradnik Bibliotekarza	— zł. 18.—
Bibliotekarz	— „ 24.—
Przegląd Biblioteczny	— „ 28.—

Redaguje: Komitet Redakcyjny

Wydawca: Związek Bibliotekarzy i Archiwistów Polskich.

Adres redakcji i administracji: Warszawa, Koszykowa 26.

Warunki prenumeraty: zł 18 rocznie.

Nakład 10000 egz. Papier drukowy satynowany kl. VII 61 x 86. cm, 60 g.
Obj. 1½ ark. Zëm. nr 18 z dnia 26.II.53. Druk ukończono dn. 5.III.53

Warszawska Drukarnia Naukowa, Warszawa, Śniadeckich 8. 4-B-11973